

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴՐՈՅ ՄԸ ԱՌԹԻԻ

Առ մեծայարգ բժիշկ Թիրեաքեան Խան

Տաղանդաւոր եւ հմուտ լեզուաբան բարեկամիս «ուղղագրականն» կարգացի օգտաշատ «Բանասէր»իդ մէջ, որով յուղղագրութիւն կը հրաւիրէր զոմանս, որք անղգուշութեամբ, թէ անմտագրութեամբ, փոխանակ Գրաքառ, Աշխարհաքառ գրելու, կը գրեն Գրաքար ու Աշխարհաքար:

Նախանձախնդիր բարեկամիս այս հրաւերն եւ կամ առաջադրած խնդիրն, բանասէրներու ուշագրութեանն ու քննութեանը յանձնարարելովն ո՞չ ապաքէն բացարձակ ճշմարտութիւն մը ըլլալուն վրայ, ինքքն իսկ երկրայութեան թեթեւ քող մը ձգած կըլլայ, ու մենք թէպէտ քիչ մը ուշ, պիտի փորձենք ո՛չ թէ այդ քողը վերցնելու, այլ որքան հնար է, ամրա՛պէս եւս քողարկելու:

Թէ ինչո՛ւ:

Իրաւ է որ բառգիրք ու քերականք մեզ կուսուցանեն թէ բառ՝ կը նշանակէ նաեւ լեզու, թէ Գրաբար՝ կամ Աշխարհաբար, են մակբայ. բայց եւ այնպէս ո՛չ բառը՝ լեզու է, եւ ո՛չ գրաբարը՝ մակբայ, եթէ նկատենք որ բառը՝ իսկապէս իրեն յատուկ նշանակութիւն մը ունի, որ է բառ, այսինքն mot. իսկ գրաբար ալ ըսելով, մասնաւոր նշանակութիւն մը տուած կըլլանք, գրական լեզուով կամ ձեւով գրութեամբի կամ խօսուածքի մը:

Գրաբարի մակբայարար գործածմամբ, յռելեայն եւ կամ զօրութեամբ կիմանանք լեզու մը, գրութեամբ մը, եւ այս կրճատումն, թէպէտ ո՛չ սխալ, նուիրագործուելով զարդիս մակբայութենէ ելած ու գույականի դեր ու նշանակութիւն ստանձնած է այն, որպիսին է «յեզուլ ՚ի հայ, հանել ՚ի հայ», փոխանակ ըսելու ՚ի հայ շեզու, ՚ի հայ քարքառ: Անշուշտ կրճատում մըն է այս, բայց զօրութեամբ կիմացուի, այնպէս չէ՞:

L'impérieux besoin créa les noms des choses,

Il varia les sons, et nuança l'accent.

L'homme suivit la loi qui guide aussi l'enfant

Lorsqu'il montre du doigt l'objet qui se présente

Suppléant par le geste à la parole absente.

Թողունք այս հանգամանքը զոր դուք ալ կը խոստովանիք, դանսանք Գրաքառին կամ Աշխարհաքառին որք ըստ իս, ո՛չ լեզուական եւ ո՛չ ալ տրամաբանական հիմն ու հիմունք ունին, ըստ այն նշանակութեան զոր կուտաք:

Բառ՝ իբր լեզու, այսինքն բարբառ, ո՞ր դարուն մէջ գործածուած է, բաւական պրպտեցի որքան այս տարագրութեանս մէջ կարող էի, — զուրկ գրեթէ յամենայնէ — ու չգտի տեղ մը, մանաւանդ ոսկեգարու մէջ, ուր բառը՝ բարբառ եղած լինէր:

Միթէ փոխաբերութիւն մը կրնա՞յ հիմ բռնուիլ, ու գրական բանաստեղծական ձեւ մը, իբր տրամաբանական ինչ ընդգրկել: Այս կարգէն չէ՞ միթէ կորիւնին, Շնորհալուոյն կամ Հիւրմիւզին քերթողական ասութիւններն: Բառը՝ լեզու նշանակած է կընդունիմ, բայց փոխաբերական իմաստով, այլ ո՛չ ուրիշ կերպ:

Այս երկու, Գրաքառ Աշխարհաքառ բառերէ զատ, ո՞ր բառերու քով բառը, բարդած ու նշանակութիւն մը տուած ենք, եւ կամ տրուած է: Գաւառաբարբառ կըսենք, ու չե՛նք ըսեր գաւառաքառ, ոռոսաբարբառ կըսենք, ու չե՛նք ըսեր ոռոսաքառ, բարձրաբարբառ կըսենք, ու չե՛նք ըսեր բարձրաքառ, վերջապէս համաբարբառ ու վաղաբարբառ կըսենք ու չե՛նք ըսեր երբէք համաքառ կամ վաղաքառ. (իմա՛ լեզու նշանակութեամբ):

Ըստ այսմ Գրաքառ ըսելով պէտք է իմանալ գրական կամ գրոց բառ, ինչպէս Աշխարհաքառ, աշխարհային կամ զոհնիկ բառ: Եւ ո՛չ թէ լեզու կամ բարբառ, այլ միայն, ու միմիայն բառ, mot!

Եւ արդէն իսկ հարկ չէ՞ որ բառ՝ բառը, ինչպէս նաեւ բոլոր բաներն զտուին, ճշգուին, իրենց սահմանն, չափն ու տեղն ունենան:

Կարօ՞տ ենք արդեօք խօսք ու լեզու, բան ու բարբառ ունենալով հանդերձ բա՛ռն ալ յաւելուլ անոնց վրայ, արդեօք անպէտ բեռ մը, անհարկի հարստութիւն մը չէ՞ այս: Լա՛ւ կընենք, ըստ իս, եթէ թողունք որ բառը լեզուի շղթային լոկ իւրաքանչիւր օղակն յօրինէ, ինչպէս տառերն՝ բառին. թէպէտեւ լեզուն բառերէ կը կազմուի, բայց եւ այնպէս սոսկական բառով ալ, լեզո՛ւ չենք հասկնար, թէ եւ լինի այն ածանցիկ կամ բարդեալ:

Ո՞չ ապաքէն գիրն ալ նշանագիծ մըն է որ ՚ի մեղ ճառ կը կոչուի տիրապէս. եւ որ ուրիշ նշանագծի մը յօդելով վանկ կանուանի, երբ որ մէկ հնչմամբ արտասանուի այն: Իսկ երբ վանկն նշանակութիւն մը կուսենայ, այն ատեն կանուանի բառ՝ որմէ ալ կը կազմուի բանն, հետեւաբար տառն՝ վանկ, վանկն՝ բառ, ու բառն՝ զբան կը կազմէ:

«Զի բանն անմարմին հանեալ ՚ի սրտէ
՚ի գիր կերպագրէ բարբառի անձայն
Քանզի անըզգայ տառք այբբենական
Լըծակցեալ ՚ի մի՛ գեղգեղե՛ն զբան »

Այս անշուշտ այսպէս ըլլալուն ապացոյց է որ բարբա՛ռն ունինք, ինչպէս որ քառալիսն նշանակութիւն ըսելով, չիմացուիր երբէք՝ ուսական նշանակութիւն:

Տեսէք՝ «... եւ էր ամենայն երկիր շեզոռ մի եւ քարքառ մի... եւ ասին , եկա՛յք շինեսցուք մեզ քաղաք եւ աշտարակ , որոյ լինիցի գըլուխն մինչեւ յերկինս , եւ արասցուք մեզ անուռ , յառաջ քան զսըփոնել ՚ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի... եւ սփռեաց զնոսա Տէր Աստուած անտի ընդ երեսս ամենայն երկրի , զի անդ խառնակեաց Տէր Աստուած զշեզոռս ամենայն երկրի : » Ծն. ԺԱ :

Այսքա՛նը բաւական :

Ուստի կնքելով տեսութիւնս , կը գովեմ , կը գովաբանեմ յարգամեծար Բժշկապետին նախանձայոյզ ոգին որ կը տոչորի երիտասարդական աւելնով իր մայրենի քաղցր ու անուշակ լեզուին յատկութեանն , անխառն ու անվթար պահպանմանն համար . իր իղձն ու փափագն որով կուզէ տեսնել զհայս հմուտ եւ խուզարկու գպրութեան , պատմութեան ու լեզուական որպիսութեանց , տեսնել միանգամայն քաջավարժ ու քաջահմուտ քերականական նաեւ ուղղագրական կանոններու :

Մեր Բժշկապետն միայն մարդուս քաջողջութեան վրայ չէ՛ որ կը խորհի , զիտելով խօթութեանց ու հիւանդութեանց պատճառներն ու հարկաւոր դարմաններն , այլ եւ կը խորհի , կը խօսի , կը գրէ ու կը հրահանգէ յարմարապէս ուղղագրելու ե՛ւ բանք ե՛ւ խօսք իրենց սեփական տառերով ու քերականական արուեստիւ (*) :

Ասոնք ամենը , տրամախոհ մտքի մը , ներհուն ուսումնականի մը սրտին ազնիւ կրից մէկ խթանն է որ գեղեցիկ բառերու եւ ընտիր իմաստներու միջոցաւ հայ սլաշը պօզուֆ գրագէտներն ՚ի կարգ հրաւիրելու կը ծառայէ :

Իցի՛ւ թէ «գուր ջանք , անօգուտ վաստակ» մը չլինի այս , եւ իցի՛ւ մանաւանդ լսելի՛ ըլլայ իր հղօր ձայնն , հզօրագո՛յն եւս , իր վեհիմաստ խորհուրդներն :

ԳԱՍՊԱՐ Պ. ՆԵՄՃԷ

25 Հոկտեմբեր 1902

Ֆիլիպէ

(*) Կրկին ինձ վիճակեցաւ դէմ յանդիման գալ մեծայարգ Բժշկապետիդ , ինչպէս տասներկու տարիներ յառաջ ըսֆողե՞լ թէ սրֆողել խրնդրոյն առթիւ ճակատ յարդարեցի ձեզ դէմ «Արեւելք»ի մէջ . ո՛հ , այս անգամ որքա՛ն հեռուէն , եւ ի՛նչ պայմաններու ներքեւ , ո՛ր Տօքթէօր... :